

STATYSTYCZNE PODSTAWY BADAŃ SPOŁECZNOŚCI NAUCZYCIELI SZKÓŁ LUDOWYCH ŚLĄSKA AUSTRIACKIEGO (1869–1914) ZALETY I OGRANICZENIA ŹRÓDEŁ*

Marzena Bogus

Marzena Bogus: Statistical basis research on elementary school teachers in Austrian Silesia (1869–1914). Advantages and limitations of source material

The study presents quantitative survey on the professional community of elementary school employees in Austrian Silesia. It examines the most important statistical figures regarding elementary school teachers and also discusses some problems with a correct interpretation of the data specified in source material, especially in official statistics.

Key Words: Austrian Silesia, teachers, elementary schools, statistical research

Do momentu podjęcia przez absolutne monarchie w końcu XVIII wieku wielkich reform szkolnych, nauczyciele praktycznie nie stanowili odrębnej grupy ani zawodowej, ani społecznej. Byli sługami Kościoła, czasem lokalnych wspólnot, a najliczniejsi nauczyciele i wychowawcy prywatni, we wszystkim zależeli od zatrudniającego ich pana. Podobnie było na południowych skrawkach Śląska, który od wojen śląskich stanowił jedną prowincję określaną mianem Śląska Austriackiego.¹ W 1772 r., zanim Maria Teresa zapoczątkowała odgórne reformy oświatowe w monarchii Habsburgów, do szkół na tym terenie uczęszczało niespełna 2 tys. uczniów, na ponad 50 tys. dzieci zobowiązanych do nauki.² Istniało około stu szkół, w których zatrudniona była taka sama liczba nauczycieli.

W 1774 r. szkoły parafialne zostały przekształcone w szkoły tzw. trywialne, pozostające pod nadzorem urzędników państwowych, powołano dwie, nieco lepiej zorganizowane tzw. szkoły główne (w Opawie i Cieszynie), ale niewiele zmieniło to sytuację nauczycieli. W 1805 r., na podstawie Politycznego Regulaminu Szkolnego, oświata trafiła z powrotem pod kuratelę Kościoła.³ Liczba szkół elementarnych wzrastała, podobnie liczba nauczycieli, jednak informacje na temat personelu, choć skrupulatnie

* Artykuł powstał w wyniku badań prowadzonych w ramach projektu NCN: Nauczyciele oraz ich stowarzyszenia na tle dyskursu społecznego w modernizującej się Europie (na przykładzie Śląska Austriackiego); UMO-2013/11/B/HS3/04478.

¹ Śląsk Austriacki to region o powierzchni 5147 km², w okresie 1783–1849 składał się z dwóch obwodów (opawskiego i cieszyńskiego) guberni morawsko-śląskiej w Brnie. Szerzej: Dan GAWRECKI (i in.), *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, t. 1–2, Opava 2003, tu również stosowna literatura.

² Z czego w Obwodzie Opawskim 1004, w południowej części księstwa nyskiego 445, a w Obwodzie Cieszyńskim zaledwie 310 (Adam KUBACZ, *Wpływ reform terezańskich i józefińskich na rozwój szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim*, in: Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego, red. J. Spyra, Cieszyn 2001, s. 143, p. 49, z powołaniem na pismo Królewskiego Urzędu w Opawie z 2 X 1772 r. w Zemský archiv v Opavě (ZAO), Kralovský úřad v Opavě, sygn. 20/9, karton 801, fol. 26.

³ Szerzej Marzena BOGUS, *Prawne uregulowania zawodu nauczyciela szkół elementarnych w ustawodawstwie Śląska Austriackiego w XIX wieku*, in: Z. Jirásek (i in.), *Slezsko v 19. století*, Opava 2011, s. 297–310.

gromadzone przez urzędy zarówno kościelne jak i państwowe, rzadko były upubliczniane. Z reguły władze większą uwagę poświęcały liczbie szkół oraz frekwencji uczniów, niż wielkości grupy nauczycielskiej.⁴ Powoli wśród nauczycieli rodziło się poczucie wspólnoty zawodowej, które po raz pierwszy ujawniło się w czasie Wiosny Ludów. Wówczas zreformowano gimnazja, a wykładający w nich pedagodzy stali się, przynajmniej na prowincji, elitą intelektualną, pisano więc o nich stosunkowo dużo. Nauczyciele szkół ludowych ustępowali swoim kolegom ze szkół średnich wykształceniem oraz prestiżem, chociaż niektórzy z nich stali się wpływowymi osobistościami w swoich lokalnych środowiskach. Od 1852 r. można było powoływać do życia obok państwowych, także parafialne szkoły główne, toteż na Śląsku Austriackim powstało ich kilka.⁵

Jednak dopiero reforma podstaw funkcjonowania szkolnictwa elementarnego, wprowadzona Ustawą z 14 maja 1869 r.,⁶ zmieniła generalnie sytuację zarówno szkół, jak i zatrudnionych w nich nauczycieli, między innymi przez zniesienie wyznaniowości oświaty, oraz dopuszczenie czynników lokalnych do zarządzania placówkami i możliwości prowadzenia szkół prywatnych⁷. Na Śląsku Austriackim, liberalne w założeniu zmiany, zapoczątkowały szybki rozwój ilościowy i jakościowy szkolnictwa elementarnego. W ciągu kilkudziesięciu lat nauczyciele stali się liczną i znaczącą grupą społeczną, która umiała nie tylko walczyć o swoje interesy materialne i zawodowe, ale także znacząco wpływała na sposób myślenia i zachowania wielu współobywateli (a nie tylko na młodsze pokolenie), dlatego powinna być uwzględniana jako samodzielny czynnik przemian społecznych i historycznych. Dokładna charakterystyka całej społeczności nauczycieli szkół ludowych Śląska Austriackiego we wszystkich aspektach wymaga opracowania monograficznego, jednak zadaniem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie najważniejszych danych ilościowych w odniesieniu do tej grupy⁸ oraz przedstawienie podstaw źródłowych takich badań. Dokładnie omówienie natury oraz wartości tych zbiorów informacji, jest istotne w badaniach ilościowych. Dla 2 połowy XIX i początku XX wieku tego rodzaju źródeł istnieje sporo, ale dla uniknięcia wielu różnych „pułapek“ konieczne jest ich dokładne rozpoznanie.

⁴ W jedynej ówczesnej publikacji statystycznej monarchii, ukazującej się od 1828 r. w nakładzie kilkudziesięciu egzemplarzy *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie*, podawano tylko liczbę szkół trywialnych. O urzędowych archiwaliach dotyczących szkół z tego okresu zob. Jarmila ŠTĚRBOVÁ, *Prameny k dějinám školství v Zemském archivu v Opavě*, in: Książka – biblioteka – szkoła, s. 52–54.

⁵ Problemom szkolnictwa badacze Śląska Austriackiego nie poświęcali dotąd większej uwagi, a najwięcej pisano o kwestiach językowych i szkołach narodowych, co potwierdza cytowana wcześniej synteza *Dějiny Českého Slezska*, s. 137–139, 265–269.

⁶ *Gesetz vom 14. Mai 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden*, Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder (dalej w skrócie RGBL), 20 V 1869 r., nr 29, poz. 62, s. 277–288.

⁷ O czym szerzej w odniesieniu do wschodniej części regionu Marzena BOGUS, *Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowania prawne i zawodowe*, Czeski Cieszyn – Częstochowa 2013, s. 30 i dalej.

⁸ Ze względu na skomplikowany charakter samego zawodu, w niniejszym artykule do nauczycieli tzw. przedmiotowych zaliczać będziemy osoby, które zajmowały się przekazywaniem wiedzy z zakresu różnych dziedzin wiedzy (przedmioty szkolne) wyłączając jednak nauczycieli religii czyli katechetów, nauczycielki prac ręcznych oraz pomocników nauczycieli. Wszyscy wymienieni (nauczyciele przedmiotowi i pozostali), będą określani mianem personelu szkolnego.

1. Austriackie statystyki oświatowe z lat 1869–1918

Dla badań uwzględniających dynamikę rozwojową niezbędne jest nakreślenie stanu wyjściowego, a więc statystycznego obrazu społeczności nauczycieli Śląska Austriackiego w momencie, kiedy zaczęły zachodzić zmiany spowodowane wejściem w życie ustawy z 1869 roku. Pozwala na to dokładna konskrypcja szkolna monarchii austriackiej opracowana w 1865 roku.⁹ W tym roku do tzw. szkół niemieckich zaliczano cztery państwowe szkoły główne dla chłopców (w Karniowie, Cieszynie, Bruntálu i ewangelicką w Bielsku), które połączone były z niższymi szkołami realnymi. Ogółem uczyło w nich 33 nauczycieli. Poza tym działało 10 szkół głównych (w tym 5 parafialnych). Podstawę sieci szkół elementarnych stanowiło 425 szkół trywialnych,¹⁰ w większości katolickich (368), choć na Śląsku Cieszyńskim odnotowano wiele ewangelickich (56). Całości dopełniała tzw. niemiecko-żydowska szkoła w Osobłodze.¹¹ Razem uczyło w nich 869 nauczycieli i ich pomocników, a doliczając 33 osoby zatrudnione w czterech najwyższ zorganizowanych szkołach było ich 902. Mniejszość, bo 247 osoby uczyły w szkołach Śląska Cieszyńskiego. Z powyższych liczb widać, że jest to już dość liczna i zróżnicowana grupa, wśród której znajdujemy zaledwie kilkanaście kobiet. Do szkół uczęszczało 58.553 uczniów, zatem na jednego nauczyciela przypadało 65 uczniów, z widoczną różnicą pomiędzy częścią zachodnią a wschodnią (na Śląsku Cieszyńskim 69 uczniów). Większość placówek miała własne budynki, co znacząco wpływało na warunki pracy nauczycieli. Plasowało to Śląsk Austriacki na poziomie sąsiednich ziem czeskich.

W obu częściach Śląska Austriackiego odmienne były uwarunkowania narodowe, o czym można wnioskować na podstawie języka nauczania w poszczególnych szkołach. Według konskrypcji w 1865 r., większość (211 na 425) stanowiły szkoły z niemieckim językiem nauczania, szkół z językami „słowiańskimi“ (a więc czeskim i polskim), było 117, a mieszanych 97. Jednak na Śląsku Cieszyńskim placówek niemieckich było tylko 10, słowiańskich 70 (przeważnie polskich), oraz 88 mieszanych. Zdecydowana większość szkół niemieckich działała więc w zachodniej części Śląska Austriackiego, który w tym czasie istotnie stanowił region z przewagą ludności niemieckiej (za wyjątkiem ziem południowych). Stosownie do tego, większość nauczycieli szkół elementarnych na Śląsku Cieszyńskim wywodziła się więc z rodzin polskich, natomiast na Śląsku Opawskim – z niemieckich.

W uwzględnieniu danych statystycznych konieczna jest także znajomość instytucji zarządzających oświatą, jako, że nie tylko decydowały one o sprawach szkół i nauczycieli, ale gromadziły i regularnie publikowały dane na temat oświaty. Jak w innych krajach koronnych ustawa z 1869 r. oddawała nadzór nad szkołami radom szkolnym,

⁹ *Detail-Conscription der Volksschulen in der im Reichsräthe vertretenen Königreiche und Ländern. Nach dem Stande vom Ende des Schuljahres 1865*, Wien 1870, s. 881–917. Por. Janusz SPYRA, *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX w. w świetle ustawodawstwa i statystyk*, in: *Książka – biblioteka – szkoła*, s. 186–188.

¹⁰ Wliczając w to 53 zamiejscowe placówki szkolne.

¹¹ Okresowo działała taka sama szkoła w Cieszynie, ale w 1865 r. została zawieszona, o czym Aron EISENSTEIN, *Broszura pamiątkowa z okazji sześćdziesięciolecia szkoły hebrajskiej im. "Talmud Tora" w Cieszynie*, Cieszyn 1936. Do pionu szkół „niemieckich” zaliczano także seminarium nauczycielskie w Opawie.

które w skali Śląska Austriackiego podlegały na mocy ustawy z 28 II 1870 r.¹² Krajowej Radzie Szkolnej w Opawie (*Schlesische Landesschulrat*). Ukonstytuowała się ona 9 VII 1870 r.¹³ Zależna była od Sejmu Krajowego w Opawie, jej zaś podlegali okręgowi inspektorzy szkolni oraz wszystkie elementarne placówki i zakłady kształcenia w okręgach, seminaria oraz szkoły prywatne i specjalne najniższego szczebla.¹⁴ Jej również podporządkowane były okręgowe rady szkolne, których obszar został dostosowany do obowiązującego teraz państwowego podziału administracyjnego.¹⁵ Już 12 IV 1871 r., Prezydent Śląska Austriackiego nałożył na rady szkolne, a dokładniej na okręgowych inspektorów szkolnych, obowiązek sporządzania w dwóch egzemplarzach tabel na temat stanu szkolnictwa elementarnego na podległym im terenie.¹⁶

Podejmowane od początku działania oświatowe, także dotyczące nauczycieli, znamy najpełniej właśnie ze sprawozdań przygotowywanych przez Krajową Radę Szkolną w Opawie. Pierwsze, skierowane jeszcze na ręce Prezydenta kraju, ukazało się jako druk o ograniczonym obiegu z datą 17 I 1872 roku.¹⁷ Znajdujemy tu przede wszystkim informacje na temat liczby szkół, których w roku szkolnym 1870/71 było 416, z czego 356 publicznych i 60 prywatnych. Według KRSz duża liczba tych ostatnich wynikała z faktu, iż ewangelicy, w obawie przed dominacją katolików, ogłaszali gminne szkoły trywialne, w miejscowościach, gdzie mieli przewagę, za prywatne. Poza tym wiele dziewcząt kształciło się w szkołach klasztornych prowadzonych przez zakonnice (zwłaszcza Siostry Notre Dame). W porównaniu do roku poprzedniego liczba szkół zmniejszyła się o 24, ale wynikało to z faktu, że Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu decyzją z 29 XII 1870 r., wyjęło z administracji Śląskiej Rady Szkolnej placówki (26 szkół) z morawskiej enklawy Osoblaha (pol. Osobłoga, niem. Hotzenplotz).¹⁸ Generalnie w szkołach notowano dużo wakatów nauczycielskich, czemu

¹² Gesetz vom 28 Februar 1870 betreffend die Schul-Aufsicht (*Gesetz- und Verordnungsblatt für das Kronland Herzogthum Ober- und Nieder-Schlesien* [dalej: GVBl], 7 V 1870, nr 10, poz. 18, s. 123–134). Przedruk Josef KASPRZYKIEWICZ, *Landesgesetze für Schlesien*, t. II: *Schulgesetze, Kultusgesetze*, Teschen 1910, s. 505–527.

¹³ Ogłoszenie Prezydenta Śląska z 9 VII 1870 o dokonanych aktywowaniu Rady Szkolnej Krajowej (GVBl, 18 VII 1870, nr 18, poz. 36, s. 169). W literaturze dotyczącej Galicji przyjęła się nazwa Rada Szkolna Krajowa, jednak w niniejszym artykule (i innych swoich pracach) używam poprawnego tłumaczenia słowa Landesschulrat, czyli Krajowa Rada Szkolna (dalej: KRSz), gdyż taka nazwa (używana wymiennie z nazwą Rada Szkolna Krajowa) stosowana była w regionie. Zob. Gwiazdka Cieszyńska 1881, nr 13, s. 124, nr 38 s. 338 i inne.

¹⁴ Ustawodawstwo dotyczące nadzoru szkolnego omawia Leo SCHEDLBAUER, *Handbuch der Reichsgesetze und der Ministerial-Verordnungen über das Volksschulwesen, mit Benützung amtlicher Quellen*, Wien 1911, t. I, s. 11–93; t. II, s. 343–374. Por. J. SPYRA, *Główne kierunki*, s. 191–195.

¹⁵ Na Śląsku Austriackim początkowo działało 7, a przed I wojną światową 12 okręgowych rad szkolnych. Bliżej w odniesieniu do wschodniej części regionu M. BOGUS, *Nadzór szkolny i jego rola w budowaniu i zarządzaniu systemem oświaty na Śląsku Cieszyńskim w czasach austriackich*, Przegląd Historyczno-Oświatowy 55, 2012, nr 1–2, s. 5–17.

¹⁶ Drugi egzemplarz dostarczano Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu.

¹⁷ *Bericht des k.k. schles. Landes-Schulrathes vom 17. Jänner 1872 über den Zustand der schles. Volksschulen, der Lehrerbildungs-Anstalten, der Bürger- Fach- und Mittelschulen im Schuljahre 1870/1*, Troppau 1872.

¹⁸ Chodzi o miejscowości, które od końca średniowiecza należały do biskupa olomunieckiego, a w niektórych kwestiach zależność od Moraw została utrzymana nawet po 1848 r., jak w tym przypadku (w 1850 r. były to 44 miejscowości). Bliżej: *Die mährischen Enklaven in Schlesien*, red. G. Rotter, Z. Kravar, Opava/Troppau – München 2006.

chciano przeciwdziałać m.in. rozwijając seminaria nauczycielskie.¹⁹ Samym pedagogom w sprawozdaniu nie poświęcono wiele uwagi, a z dołączonej tabeli wiemy, że w szkołach publicznych zatrudnionych było jako „definitywnie ustanowieni“ 521 mężczyzn oraz 49 kobiet. Natomiast w szkołach prywatnych 74 nauczycieli płci męskiej oraz 10 nauczycielek. Razem jest to liczba 570 w szkołach publicznych oraz 84 w szkołach prywatnych, czyli ogółem 654 (595 mężczyzn) osoby personelu szkolnego. Dane KRSz zostały wykorzystane w konskrypcji szkolnej opracowanej pod auspicjami tej instytucji przez Gustava Adolfa Schimmera, a także w ogólnym sprawozdaniu ministerstwa za ten rok, aczkolwiek różnią się one w szczegółach. Ten sam autor, na podstawie danych krajowych rad szkolnych, opracował też i opublikował ogólne informacje na temat szkół ludowych za rok szkolny 1875/76.²⁰

Począwszy od roku szkolnego 1873/74 ukazywały się coroczne drukowane sprawozdania KRSz o stanie szkół (dalej: *Bericht*).²¹ Po doprecyzowaniu zasad publikowania danych oświatowych właśnie te sprawozdania stały się podstawowym źródłem informacji na temat stanu szkół elementarnych, a także zatrudnionych tu nauczycieli. Podstawą do obliczeń jest zamieszczana po wiadomościach o liczbie szkół, uczniów i frekwencji, tabela „*Zahl der Lehrkräfte*“, którą opublikowano po raz pierwszy w *Bericht* 1877/78. Zawiera ona – z rozbięciem na okręgi szkolne – informacje na temat liczby nauczycieli oraz nauczycielek w szkołach publicznych (osobno z pełnymi uprawnieniami, maturą oraz bez uprawnień), nauczycieli religii (mianowanych przez władze oświatowe albo przez związki wyznaniowe) oraz nauczycielek prac ręcznych (z uprawnieniami albo bez). Całości dopełniała rubryka na temat wakatów nauczycielskich i podnauczycielskich. Te ostatnie dane nawiązują do drugiej tabelki, jaka pojawiła się już wcześniej (od *Bericht* 1874/75), mianowicie podziału szkół na klasy placowe wraz z liczbą nauczycieli w poszczególnych klasach placowych. Podane tu cyfry rozumiane są jako miejsca „systemizowane“, czyli etaty nauczycielskie przewidziane w budżetach rad szkolnych (a nie rzeczywista liczba zatrudnionych nauczycieli).

W oparciu o tabelę „*Zahl der Lehrkräfte*“ zestawiono tabelę I, która zawiera ogólną liczbę personelu szkolnego. Informacje te były przekazywane, jak już wspomniano, również do Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu, i były przez nią publikowane w corocznych wykazach statystycznych stanu szkół w monarchii austriackiej, w ramach ogólnej serii „*Österreichische Statistik*“.²² Co dziesięć lat ukazywały się również

¹⁹ Powstało ich ostatecznie 9, z czego 7 na Śląsku Cieszyńskim, zob. M. BOGUS, *Nauczyciele szkół ludowych*, s. 201–210.

²⁰ Gustav Adolf SCHIMMER, *Statistik der öffentlichen und Privat-Volksschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Nach den von Bezirk-Schulbehörden für das Schuljahr 1870–71 verlegten Erhebungen*, Wien 1873; G. A. SCHIMMER, *Statistik der öffentlichen und Privat-Volksschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Nach den von Bezirk-Schulbehörden für das Schuljahr 1875*, Wien 1876.

²¹ *Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand des gesammten Schulwesens in Schlesien 1873/74–1874/75; Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand den Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1875/76–1904/05*.

²² A dokładniej w zeszytach poświęconych oświacie, które ukazywały się od 1881/82 pt. *Statistik der Unterrichts-Anstalten in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr (...)*, jako osobny zeszyt kolejnych tomów *Österreichische Statistik* (dalej: ÖSt.). Całość zamyka bardzo przydatna „rekapitulacja“, a zestawiająca liczbę szkół, uczniów i nauczycieli w poszczególnych krajach.

niecو szersze sprawozdania o stanie oświaty (konskrypcje za lata 1884/85, 1894/95, 1904/05). W odróżnieniu od wspomnianych corocznych zestawień, w konskrypcjach szkolnych informacje statystyczne podawano z rozbiem na okręgi szkolne.

W omówionej formie w „*Berichtach*” pisano o stanie szkolnictwa elementarnego na Śląsku Austriackim do roku szkolnego 1904/05, kiedy ich treść ograniczono wyłącznie do szkół średnich.²³ Związane to było z jednej strony z faktem, że przewidziane do upublicznienia informacje o placówkach ludowych stale się rozrastały, a po drugie od 1898 r., podobnie jak w innych krajach koronnych działał w Opawie Śląski Urząd Statystyczny, który przejął część zadań sprawozdawczych KRSz. Odtąd ogólne, coroczne dane na temat szkół elementarnych (a więc i nauczycieli) ukazywały się tylko w „*Österreichische Statistik*”,²⁴ według zmienionego nieco formularza. M.in. wprowadzono podział na szkoły wydziałowe i ludowe, na stałe doszła rubryka rejestrująca personel szkół prywatnych. Tytuł omawianej części poszczególnych zeszytów brzmiał „*Offentl. und Privat-Volksschule am Ende des Jahres 1906*” i wskazuje, że obecnie podawano informacje na koniec roku kalendarzowego, a nie szkolnego. Według corocznych sprawozdań publikowanych w zeszytach „*Österreichische Statistik*” obejmujących lata 1906–1913²⁵ opracowana została tabela II. Część dotycząca zatrudnienia (miejsca systemizowane) w „*Berichtach*” kończy się na 1901 r., co była związane z zmianą zasad naliczania wynagrodzeń nauczycielskich i wprowadzeniem tzw. Listy Osobistej („*Personalstatus*”), a co z kolei spowodowało likwidację klas placowych w zależności od szkoły. Pojawiło się dzięki temu jeszcze jedno możliwe do wykorzystania źródło do badań nie tylko statystycznych, ale i biograficznych, mianowicie spis nauczycieli zaliczonych do „*Personalstatus*”. Publikowano go co roku w dzienniku ustaw Śląska Austriackiego.²⁶

Kolejnym oficjalnym źródłem umożliwiającym badania statystyczne obejmującym oświatę na Śląsku Austriackim, w tym grupę zawodowo-społeczną nauczycieli od końca XIX wieku, staje się seria „*Statistisches Handbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien*” – rocznik uruchomionego przez władze własnego Śląskiego Urzędu Statystycznego w Opawie. Ukazało się dziesięć tomów tego wydawnictwa. Zasadniczo co roku, regularnie publikowano tu również relacje o stanie szkół ludowych, w tym o liczbie nauczycieli w poszczególnych szkołach, oraz zbiorcze dane oświatowe dla całego Śląska Austriackiego. Redakcja „*Statistisches Handbuch*” dysponowała urzędowymi danymi przekazywanymi przez KRSz, oraz bardzo ogólnymi informacjami na temat nauczycieli szkół prywatnych. W pierwszych latach informacje na temat szkół podawano z lipcową aktualizacją danego roku, a liczby nauczycieli bez rozbięcia na płeć.²⁷ Formularz nauczycieli zawierał także rubrykę dotyczącą nauczycieli („*Lehr-*

²³ Odtąd pod tytułem: *Bericht über den Zustand den Mitteschulen in Schlesien (1906/07–1916/17)*.

²⁴ Począwszy od *Statistik der Unterrichts-Anstalten in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1905/1906*, Wien 1909, (ÖSt. Bd. 86, H. 2), s. 308–309.

²⁵ Późniejszych danych statystycy austriaccy nie zdążyli już opracować. Ostatnie tomy statystyk szkolnych ukazały się dla roku szkolnego 1912/13.

²⁶ Po raz pierwszy w *Gesetz- und Verordnungs-Blatt für das Herzogthum Ober- und Nieder-Schlesien*, 29 XI 1902, nr 34, poz. 59, s. 105–172.

²⁷ *Statistisches Handbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien*, 1–10, Troppau, 1898–1919. Oprócz ogólnych danych o liczbie szkół, uczniów i nauczycieli istotne są publikowane tutaj szczegółowe zestawienia dotyczące wieku, lat służby nauczycieli oraz ich zarobków. To jednak temat na osobne opracowanie.

stelle“), podzieloną na dwie części: „Systemirte“ oraz „Besetzte“. Szkoły prywatne wykazywały jedynie „obsadzone miejsca nauczycielskie“.²⁸

Największą bolączką obu tabel, bazujących na oficjalnych danych KRSz (publikowanych w „Berichtach“ i „Österreichische Statistik“) jest słaba dokumentacja dotycząca nauczycieli szkół prywatnych, które były przecież istotnym zjawiskiem w oświacie Śląska Austriackiego. Obowiązujące ustawodawstwo dawało bowiem władzom oświatowym tylko ogólny nad nimi nadzór, bez możliwości regulowania wewnętrznych spraw szkoły, oraz z ograniczoną możliwością egzekwowania sprawozdań z działalności. Od roku szkolnego 1905/06 wprowadzono do corocznego formularza sprawozdawczego dane nt. szkół prywatnych, ale nagłówek stosownej rubryki „Lehrpersonale an den Privatvolksschule“ wskazuje, że nie chodzi o nauczycieli przedmiotów, ale o wszystkie osoby zatrudnione w szkole. Wcześniej dane na temat nauczycieli szkół prywatnych znajdujemy jedynie w materiałach organizowanych co dziesięć lat powszechnych spisów ludności.²⁹ Informacje te są niezależnym źródłem, zwłaszcza w tych aspektach, które zupełnie nie były uwzględniane w sprawozdaniach KRSz (np. wyznaczenie, stan cywilny). Niestety dotyczą tylko spisów ludności z 1890 i 1900 r.³⁰

Ostatnim, niezależnym źródłem informacji są schematyzmy nauczycielskie, najczęściej opracowywane przez działające na terenie Śląska Austriackiego centrale stowarzyszeń nauczycielskich. Nie można ich traktować jako materiałów urzędowych, i nie można mieć całkowitej pewności, co do ich kompletności oraz wiarygodności, jednak zawierają wiele informacji, których statystyki oficjalne nie uwzględniają (np. miejsce urodzenia, miejsce ukończenia seminarium, data uzyskania uprawnień nauczycielskich).³¹

W niniejszym artykule autorka omawia ogólnie dostępne dane, zawarte w drukowanych publikacjach m.in. oficjalnych statystykach austriackich. W archiwach instytucji opiekujących się sprawami oświaty na omawianym terenie zachowało się poza tym mnóstwo innych informacji, między innymi materiały personalne dotyczące nauczycieli,³² które mogłyby stanowić podstawę do znacznie dokładniejszych analiz grupy nauczycieli szkół elementarnych. Koniecznym byłoby stworzenie w tym celu odpowiednio kompletnej bazy danych.

²⁸ Zazwyczaj liczba „obsadzonych” miejsc nauczycielskich pokrywa się z liczbą klas. Niekiedy jednak zdarzało się, że liczba nauczycieli w tabelach szkół prywatnych jest niewypełniona, co podważa wiarygodność danych końcowych.

²⁹ Wyjątkiem są dwa sprawozdania KRSz, gdzie podano również liczbę nauczycieli w szkołach prywatnych (Bericht 1878/79, s. 23; 1879/80, s. 25).

³⁰ Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern. Auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30. April 1890, Wien 1892 (ÖSt, Bd.35 /1); Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern. Auf Grund der statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900, Wien 1903 (ÖSt, Bd. 52/2). Dane spisu z 1910 r. w części dotyczącej oświaty nie zostały opracowane z powodu wybuchu wojny.

³¹ Najpełniejsze informacje zawierają schematyzmy z 1897, 1906 i 1912 r. (Schlesischer Schulschematismus, Troppau 1897; Franz STALZER, Schlesischer Schul- und Lehrer- Schematismus. Herausgegeben von österr.-schles. Landeslehrervereine, Jägerndorf 1906; F. STALZER, Schlesischer Schul- und Lehrer- Schematismus in Verbindung mit dem Personal-Status der an den öffentlichen Volks- und Bürgerschulen in Schlesien wirkenden Lehrpersonen im Jahre 1912, Jägerndorf 1912).

³² Zwłaszcza w ZAO, Zemska škólní rada slezská v Opavě.

2. Możliwości i ograniczenia wykorzystania austriackich publikacji statystycznych

Opracowane na podstawie oficjalnych danych KRSz, tabele I oraz II dla okresu 1869–1914, pokazują zdecydowany wzrost liczebny grupy osób zatrudnionych w szkołach elementarnych (od ok. 700 do ok. 3,5 tys.), odpowiednio do dużego wzrostu liczby samych szkół (do 622 publicznych i 80 prywatnych w roku szkolnym 1912/13 oraz 632 szkół publicznych i 75 prywatnych w końcu 1916 r.³³).

Tab. I Ogólna liczba personelu zatrudnionego w szkołach publicznych oraz prywatnych w latach 1877–1905 wg Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes oraz Österreichische Statistik

Rok	Nauczyciele/ki szkół publicznych			Katecheci (tylko m)	Nauczycielki prac ręcznych (tylko k)	Personel szkół publicznych		Personel szkół prywatnych ³⁴
	m	k	m + k			m + k	razem	
1877/78	691	71	762	292	57	983 + 128	1111	x
1878/79	633	108	741	299	69	932 + 177	1163	94
1879/80	714	99	813	268	82	982+181	1212	113
1880/81	736	94	830	268	107	1004 + 201	1205	[114]
1881/82	737	104	841	281	107	1018 + 211	1229	[113]
1882/83	741	112	853	286	126	1027 + 238	1265	[116]
1883/84	755	104	807	273	101	1028 + 205 ³⁵	1233	[118]
1884/85	778	51	829	276	111	1054 + 162	1216	[137]
1885/86	805	65	870	283	121	1088 + 186	1274	[173]
1886/87	807	50	857	281	113	1088 + 163	1251	[175]
1887/88	826	71	897	307	127	1133 + 198	1331	[171]
1888/89	838	80	918	321	114	1159+194	1353	[170]
1889/90	841	79	920	3+321	31+88	1165+198	1363	[177]
1890/91	852	82	934	317	137	1169 + 219	1388	[176]
1891/92	877	80	957	320	137	1197 + 217	1414	[180]
1892/93	890	85	975	343	138	1233 + 223	1456	[183]
1893/94	903	80	983	344	142	1247 + 222	1469	[188]
1894/95	920	82	1002	364	141	1284 + 223	1507	[183]
1895/96	954	84	1038	361	152	1315 + 236	1551	[187]
1896/97	982	88	1070	370	198	1352 + 286	1638	[192]
1897/98	997	91	1088	366	241	1363 + 332	1695	[196]
1898/99	1027	103	1130	429	259	1456 + 362	1818	[199]
1899/90	1060	118	1178	442	274	1502 + 392	1894	[210]
1900/01	1085	134	1219	438	285	1523 + 419	1942	[221]
1901/02	1134	154	1288	451	321	1585 + 475	2060	[211]
1902/03	1225	178	1403	473	369	1698 + 547	2245	[178]
1903/04	1274	183	1457	483	389	1757 + 572	2329	[178]
1904/05	1346	193	1539	503	406	1849 + 599	2448	[182]

Źródła do tabeli: *Bericht des k. k. schlesischen Landesschulrathes über den Zustand den Volksschulen, Lehrer-Bildungsanstalten und Mittelschulen in Schlesien im Schuljahre 1877/78–1904/05*, Troppau [1878–1905]; *Statistik der Unterrichts-Anstalten in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1881/82–1912/13*, Wien 1884–1917.

Dla jasności i swobody dokonywania porównań w tabeli II dane, publikowane według nowego wzoru formularza, prezentuje się w takim samym układzie jak poprzednio. Rubryka dotycząca personelu szkół prywatnych podaje rzeczywistą liczbę zatrudnio-

³³ Dane dla 1916 r. za *Statistische Handbuch* 10, 1919, s. 196. W grupie szkół publicznych ujęto również 6 tzw. szkół ćwiczeń działających przy seminariach nauczycielskich.

³⁴ W Tab. I dane dotyczące personelu szkół prywatnych tylko dla lat 1878/79 i 79/80 są precyzyjne, w pozostałych rubrykach podano liczbę klas w tychże placówkach (w nawiasie), co może być pewną wskazówką przy szacunkowych obliczeniach, zakładając, że na jedną klasę przypada ok. 1,5 statystycznego nauczyciela, (np. w 1890 było 177 klas a 272 nauczycieli, a w 1900 r., 210 klas a 309 nauczycieli).

³⁵ W tym roku w tabeli „Zahl der Lehrkräfte” podano 1028 mężczyzn i 153 kobiet, ale pominięto zakonnice z uprawnieniami (*Bericht* 1883/84, s. 12, 52). Por. *Statistik der Unterrichts-Anstalten ... für das Jahr 1883/84*, s. 78–80, gdzie podano 1028 mężczyzn i 205 kobiet, razem więc 1233.

nych osób, a nie jak w poprzedniej tabeli, istniejące klasy, stąd możliwe jest podanie ogólnej liczby personelu szkół ludowych.

Tab. II Ogólna liczba personelu zatrudnionego w szkołach publicznych oraz prywatnych w latach 1906–1913, wg *Österreichische Statistik*

Rok	Nauczyciele/ki szkół publicznych			Katecheci	Nauczycielki prac ręcznych	Personel szkół publicznych		Personel szkół prywatnych	Personel szkół ludowych ogółem
	m	k	m + k			m + k	razem		
1905/06	1485	236	1721	390	403	1875+639	2514	293	2807
1906/07	1549	243	1792	522	424	2071+667	2738	323	3061
1907/08	1617	232	1849	541	434	2158+666	2824	331	3155
1908/09	1702	261	1963	421	422	2123+683	2806	361	3167
1909/10	1767	272	2039	421	430	2188+702	2890	404	3294
1910/11	1841	275	2116	391	432	2232+707	2939	431	3370
1911/12	1911	301	2212	389	444	2300+745	3045	444	3489
1912/13	1970	307	2277	397	447	2367+754	3121	430	3551

Źródła do tabeli: *Österreichische Statistik*, Bd. 86/2, Wien 1909, s. 308–309 (1905/06); Bd. 88/2, 1910, s. 312–316 (1906/07); Bd. 91/2, 1910, s. 226–230 (1907/08); Bd. 93/1, 1912, s. 232–236 (1908/09); *Österreichische Statistik*, Neue Folge B. 93/1, 1912, s. 232–236 (1909/10); Bd. 8/2, 1914, s. 302–306 (1910/11); Bd. 11/3, 1915, s. 294–298 (1911/12); Bd. 14/3, 1917, s. 340–43 (1912/13).

Powyższe dane muszą stanowić podstawę do określenia liczebności interesującej nas grupy społeczno-zawodowej. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że informacje te nie obejmują w wielu przypadkach całości personelu. Raz dotyczą wyłącznie nauczycieli przedmiotowych, katechetów i nauczycielek prac ręcznych, a innym włączają siły pomocnicze.³⁶ Wspominana decyzja z 1870 r. spowodowała również, że w zestawieniach KRSz brak nauczycieli zatrudnionych w szkołach znajdujących się w gminach zaliczanych do tzw. enklaw morawskich. Dane na ten temat zdarzają się sporadycznie.³⁷ Nie zawsze również wiemy, czy w podanych liczbach uwzględniano personel szkół ćwiczeń prowadzonych przy seminariach nauczycielskich, gdzie grupa nauczycieli urosła ogółem do kilkunastu osób.

Fakt, iż najogólniejsze dane dotyczą również katechetów i nauczycielki prac ręcznych zmusza przede wszystkim do ostrożności w korzystaniu z danych statystycznych. Badacz musi być na przykład świadomy, czy obliczenia średniej liczby nauczycieli przypadających na szkołę uwzględniają wszystkie osoby z personelu szkolnego, czy wyłączają którąś z „podgrup“. Austriaccy statystycy, czyniący we wstępie do każdego tomu *„Österreichische Statistik“* wyliczenia zbiorcze dla wszystkich krajów koronnych, które przecież są również przydatne dla badacza dziejów oświaty na Śląsku Austriackim, opierają się z reguły na ogólnej liczbie wszystkich osób zatrudnionych w szkołach. Jednak nie możemy poprzestawać tylko na tych danych, należy je uzupełnić innymi możliwymi źródłami. Przykładowo wg obliczeń G. A. Schimmera w roku szkolnym 1870/71 na jedną szkołę na Śląsku Austriackim przypadało 165 uczniów (podobnie w Czechach i na Morawach), a na jednego nauczyciela ponad 103,4 podopiecz-

³⁶ Grupa personelu pomocniczego (*Nebenlehrer* albo *Nebenlehrerinnen*), nie zawsze jest wyraźnie wyodrębniana.

³⁷ W 1871 roku było to 26 szkół. Według schematyzmu z 1897 r. była to grupa 66 osób (do tego 22 nauczycielki prac ręcznych i 1 katecheta).

nych³⁸ (w Czechach 101,6, na Morawach 96,9). W tym roku do szkół omawianego regionu uczęszczało 70 196 uczniów, toteż wskazanego przez Schimmera wyniku nie osiągniemy ani dzieląc przez ogólną liczbę osób zatrudnionych w szkołach, ani samych nauczycieli. Jak bowiem wynika z jego komentarza w obliczeniach własnych uwzględnił jedynie nauczycieli szkół publicznych oraz prywatnych, ale z prawem publiczności. Jeśli natomiast weźmiemy pod uwagę cały personel ze wszystkich typów szkół, to średnio na nauczyciela przypada nieco mniej – 102,6. Oczywiście inny wynik uzyskamy w odniesieniu do samych szkół publicznych (103,8), lub tylko prywatnych (93,6). W kolejnych latach liczba podopiecznych „przypadających“ na jednego nauczyciela sukcesywnie spadała. W 1870 roku, kiedy w szkołach pracowało niewiele nauczycielek prac ręcznych nie miało to wielkiego znaczenia, ale np. dla roku szkolnego 1912/13 jeśli uwzględnimy ogół zatrudnionych w szkołach publicznych, to na jedną osobę zaliczaną do personelu szkolnego przypada 40 uczniów, a jeśli wyłącznie nauczycieli przedmiotów, liczba ta wzrosła do 55 podopiecznych.³⁹

Kolejny problem dotyczy niezgodności danych dla danego roku, które można znaleźć w różnych publikacjach statystycznych. Problem dotyczy przeważnie wcześniejszych lat, zanim zasady sprawozdawczości statystycznej ostatecznie się ukształtowały. Przykładowo Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu w swoim sprawozdaniu podało za KRSz w Opawie, że na Śląsku Austriackim w roku szkolnym 1870/71 było 548 nauczycieli i 143 podnauczycieli, czyli razem 691 osób.⁴⁰ Liczby te obejmują jednak nie tylko definitywnie ustanowionych nauczycieli, ale też tych, którzy w ciągu roku przestali pełnić swoją funkcję etatową, np. przechodząc na emeryturę (56) oraz tych, którzy zostali w ciągu roku przyjęci do szkoły, ale jeszcze nie zdobyli definitywnie posady (40). Zatem jest to suma nauczycieli w szkołach publicznych (383), prywatnych (69) oraz owe „ruchome“ 96 osób, co w sumie daje liczbę 548, oraz 138 pomocników zatrudnionych w szkołach publicznych i 5 w prywatnych. W tym wyliczeniu statystycznym zapomniano zupełnie o nauczycielkach.⁴¹ Dla pierwszych lat odmiennie liczby spowodowane były przekształceniami szkół, co powodowało np. przejścia nauczycieli szkół prywatnych do publicznych, lub odwrotnie. Często też rozbieżności wynikają z prostego faktu, iż niektóre dane dotyczą końca roku szkolnego, inne jego początku,⁴² a jeszcze inne końca roku kalendarzowego. Ta ostatnia data, najprostsza dla statystyki, została w odniesieniu do szkolnictwa przyjęta ostatecznie dopiero od

³⁸ Ale przy dużym zróżnicowaniu od 50,5 w mieście Opawie, do 130 w okręgu szkolnym fryszackim; wszystkie cieszyńskie okręgi wiejskie mają powyżej 120. Zob. G. A. SCHIMMER, *Statistik 1870/71*, s. IX; s. XIX tabele przeglądowe.

³⁹ *Statistik der Unterrichts-Anstalten in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr 1912/1913*, Bd. 14/3, Wien 1917, s. 340–341. Przykładowo w *Statistik der Unterrichts-Anstalten ... für das Jahr 1884/85*, Wien 1887 (ÖSt. Bd. 16/2), s. XVII podano jak się zmieniła liczba uczniów na nauczyciela od 1870; na Śląsku Austriackim już tylko 66,3.

⁴⁰ *Jahresbericht des kk Ministeriums für Cultus und Unterricht für 1870/71*, Wien [1872], s. 121.

⁴¹ Jak widać z tabeli III także konskrypcja G. A. Schimmera dla roku szkolnego 1870/71 podaje inne dane, niż są zawarte np. w *Bericht 1872* (dane za rok 1871). Jeszcze w innym miejscu (s. XIX) Schimmer podaje w tabeli liczbę 612 nauczycieli, co wobec jego wyjaśnienia na s. VIII należy uznać za sumę nauczycieli szkół publicznych (601) oraz prywatnych z prawem publiczności (11).

⁴² Np. w retrospektywnym omówieniu zamieszczonym u SCHIMMER, *Statistik 1875*, s. XI podane zostały informacje jako odnoszące się do 1871 r. W rzeczywistości są to dane dla roku szkolnego 1869/70. Powyższe ustalenia wynikają z porównania informacji podanych w *Jahresbericht des kk Ministeriums*, s. 121.

1906 r. Jednak czasami rozbieżności liczbowych po prostu nie da się rozwikłać, i badacz musi czasem arbitralnie przyjąć jedną z podawanych przez statystyki cyfr, jako podstawę swoich obliczeń.⁴³

Zanim przejdziemy do skrótego scharakteryzowania interesującej nas grupy przedmiotowych nauczycieli szkół ludowych, kilka słów o występujących w statystykach innych grupach personelu szkolnego – najpierw o katechetach. W monarchii austriackiej do 1869 r. szkoły były wyznaniowe, a religia była najważniejszą podstawą nauczania.⁴⁴ Reforma z 1869 r. była mocno liberalna, ale po jej wprowadzeniu nadal uważano religię za jeden z najważniejszych przedmiotów. Należy jednak zaznaczyć, że teraz w tej samej placówce różne wyznaniowe grupy uczniów uczył odrębny nauczyciel. W odniesieniu do uczniów-katolików byli to księża, którzy nadal w wielu krajach koronnych Austro-Węgier stanowili niebagatelną liczbę personelu oświatowego.⁴⁵ Śląsk należał jednak do grupy krajów monarchii, gdzie zdecydowaną większość nauczycieli szkół publicznych to osoby świeckie (97,3%). Jednak w grupie kobiet na początku omawianego okresu tj. w roku szkolnym 1870/71, 100% stanowiły zakonnice (w prywatnych 50%). Wynikało to z faktu opóźnienia w aktualizowaniu edukacji dziewcząt, co było typowe dla biednych krajów, dlatego głównie zajmowały się tym zakony kobiece. Przez kilka pierwszych lat sytuacja nie uległa zmianie.⁴⁶ Jeśli chodzi o samą naukę religii to początkowo udzielali jej wszędzie miejscowi duchowni, dopiero w roku szkolnym 1877/78 śląskie władze oświatowe mianowały pierwszego, odrębnego nauczyciela na ustanowionym etacie (w szkole ludowej i wydziałowej w Bruntálu). W pozostałych szkołach nauką religii zajmowali się miejscowi księża.⁴⁷ Niemal w każdej szkole na Śląsku Austriackim zatrudnieni byli katecheci ale mianowani przez władze konkretnych związków wyznaniowych: Kościoła katolickiego, zbory ewangelickie, a później także żydowskie gminy wyznaniowe. W niektórych szkołach to świeccy nauczyciele musieli zajmować się nauką religii, co oczywiście nie wszystkim się podobało.⁴⁸ Liczba nauczycieli religii wzrastała wraz z liczbą szkół, stopniowo władze oświatowe mianowały kolejnych na etacie krajowym. Pod koniec

⁴³ Np. w *Bericht* 1872, s. 22 podano liczbę 383 definitywnie zatrudnionych nauczycieli – mężczyzn, zatem bez podnauczycieli, których było 138. Natomiast zaraz obok suma męskiego personelu definitywnie ustanowionego według lat służby wynosi 452. Odwrotnie w przypadku kobiet (s. 23) wymieniono 49 osób, a według lat służby 54.

⁴⁴ W 1865 r. w szkołach elementarnych uczyło 259 katechetów, w tym 243 katolickich i 16 ewangelickich.

⁴⁵ W wielu krajach duchowieństwo długo stanowiło znaczną część nauczycieli, np. w Gorycji księża stanowili 40 % nauczycieli, a zakonnice 34 % nauczycielek. Podobnie było w Istrii, nieco mniej w Dalmacji, bo odpowiednio 24 % i 26 % (SCHIMMER, *Statistik* 1870/71 s. VI).

⁴⁶ Po pięciu latach (G. A. SCHIMMER, *Statistik*, 1875, s. XIV) na Śląsku w grupie szkół publicznych 99,5% kadry to nauczyciele świeccy, wśród kobiet jednak tylko 11,6%; w grupie szkół prywatnych nauczyciele świeccy to 97%, a nauczycielki 0%. Podobnie w wielu krajach (Vorarlberg, Karyntia, Salzburg) 100% nauczycielek szkół prywatnych to zakonnice. Wg spisu z 1890 r. (*Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen, vom 30. April 1890*, Wien 1892, s. XLIII), na Śląsku wśród mężczyzn była tylko 1 osoba duchowna na 866 nauczycieli, a wśród kobiet 22 zakonnice wobec 60 kobiet świeckich (26,8%), dane te dotyczą szkół publicznych.

⁴⁷ *Bericht* 1877/78 s. 9/10.

⁴⁸ Przykładowo *Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen, 30. April 1890*, Wien 1892, s. XLIV, tab. 59 podaje, że świeccy nauczyciele udzielają religii w 24 szkołach publicznych w całości, a w 32 częściowo. W 98,5% szkół religii uczyły osoby ustanowione przez Kościoły, a 1,5% przez władze oświatowe.

interesującego nas okresu, katechetów mianowanych przez władze oświatowe wpisano nawet na Listę Osobową („*Personalstatus*“). W 1918 r. było ich 38, w tym 3 żydowskich, 6 ewangelickich, pozostali to duchowni katolicycy.⁴⁹

Nauczycielki prac ręcznych pojawiły się w szkołach dopiero po 1848 r., co było wynikiem przekonania nowych władz ministerialnych, że szkoły, zwłaszcza w regionach biedniejszych, powinny fachowo przygotować uczniów, a zwłaszcza uczennice, także do praktycznych umiejętności. Z braku kadry instruktorskiej, a także koniecznych środków, tylko niektóre z nauczycielek prac ręcznych były odpowiednio przygotowane do prowadzenia tego rodzaju zajęć praktycznych. Po reformie z 1869 r. władze jeszcze wyraźniej podkreślały konieczność zatrudniania powyższych w szkołach, jednak dane pochodzące z „*Berichtów*“ od początku wskazywały, że ustanawianie egzaminowanych nauczycielek prac ręcznych w większości gmin wiejskich natrafiało na problemy, głównie z braku środków finansowych. W istocie regularne zajęcia tego rodzaju prowadzono jedynie w szkołach klasztornych. W innych placówkach, nauczaniem kobiecych prac ręcznych zajmowały się zatrudnione już nauczycielki lub podnauczycielki.⁵⁰ Stopniowo jednak rosła zarówno ogólna liczba zatrudnionych nauczycielek prac ręcznych (do ok. 450), a większość posiadała wymagany egzamin, który odbywał się na zakończenie kursów organizowanych przy seminariach nauczycielskich.⁵¹

3. Liczebność nauczycieli szkół Śląska Austriackiego

Jak już wspomniano obowiązująca w monarchii austro-węgierskiej sprawozdawczość oświatowa, wsparta na obowiązującym ustawodawstwie, nastawiona była przede wszystkim na rejestrację liczby szkół i uczniów, zwłaszcza podległych krajowym radom szkolnym. W efekcie dysponujemy dokładnymi, corocznymi informacjami na temat nauczycieli szkół publicznych, ale przeważnie brakuje danych na temat nauczycieli szkół prywatnych. Pozornie jednoznaczne informacje na ten temat podawane od roku szkolnego 1905/06 są mylące: dla szkół prywatnych liczby te obejmują ogólnie wszystkie osoby zatrudnione w procesie nauczania. Rzeczywistą liczbę samych nauczycieli przedmiotowych możemy obliczyć w oparciu jedynie o te publikacje, w których zamieszczono szczegółowy podział społeczności nauczycielskiej na poszczególne podgrupy.

Próbą zebrania ogółu danych nt. liczebności nauczycieli przedmiotowych (bez katechetów i nauczycielek prac ręcznych) Śląska Austriackiego jest tabela III.

⁴⁹ GVBl nr 41 z 24 IX 1918, poz. 126, s. 251, I–II.

⁵⁰ Np. w *Bericht 1877/78*, s. 10–11, mowa, że dotychczas zatrudnione były tylko w 65 szkołach ludowych. Szerzej na przykładzie Śląska Cieszyńskiego M. BOGUS, *Nauczyciele szkół ludowych*, s. 170–173.

⁵¹ Dokładniej o nich np. *Bericht 1904/05*, s. 51.

Tab. III Ogólna liczba nauczycieli przedmiotowych szkół publicznych i prywatnych 1870–1913 (bez enklaw morawskich)

Rok szkolny	Liczba nauczycieli w szkołach publicznych			Liczba nauczycieli w szkołach prywatnych			Ogólna liczba nauczycieli		
	m	k	razem	m	k	razem	m	k	razem
1869/70	552	65	617	73	13	86	625	78	703
1870/71a	521	49	570	74	10	84	595	59	654
1870/71b	552	49	601	73	10	83	625	59	684
1874/75	657	70	727	65	17	82	722	87	809
1875/76	658	71	729	66	17	83	724	88	812
1878/79			741			94			835
1879/80			813			113			926
1880 S	730	49	779	57	93	150	787	142	929
1888 S	830	49	879	75	133	208	905	182	1087
1890	866	82	948	123	149	272	989	231	1220 ⁵²
1897 S	975	76	1051	76	149	225	1051	225	1276 ⁵³
1900	1075	128	1203	119	190	309	1194	318	1512
1900/01*			1183			247			1430
1901/02*			1248			244			1492
1902/03*			1378			227			1605
1903/04*			1454			205			1659
1904/05*			1509			199			1708
1905/06	1485	236	1721	72	221	293	1557	457	2014
1906/07	1549	243	1792	90	233	323	1639	476	2115
1907/08	1617	232	1849	105	226	331	1722	458	2180
1908/09	1703	260	1963	116	245	361	1819	505	2324
1909/10	1767	272	2039	154	250	404	1921	522	2443
1910/11	1841	275	2116	152	279	431	1993	554	2547
1911/12	1911	301	2212	175	269	444	2086	570	2656
1912/13	1970	307	2277	155	275	430	2125	582	2707

Źródła do tabeli: 1869/70 – G. A. SCHIMMER, *Statistik 1875*, s. XI; 1870/71a – *Bericht 1872*, s. 22–23; 1870/71b – G. A. SCHIMMER, *Statistik 1870/71*, s. s. 44–47, 72, 94, 105; 1874/75 – G. A. SCHIMMER, *Statistik 1875*, s. XI; 1875/76 – G. A. SCHIMMER, *Statistik 1875*, s. 40–41, 52–55, 78–79, 108–109, 114–115, 126–127; 1878/79 – *Bericht 1878/79*, s. 23; 1880 S – Gustav ZEYNEK, *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien 1880*, Troppau 1880; 1888 S – *Schematismus der Schulbehörden, Lehrer-Bildungsanstalten und Volksschulen in Schlesien 1888*, Troppau 1888; 1890 – *Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern. Auf Grund der statistischen Aufnahme vom 30. April 1890*, Wien 1892 (ÖS, B.35 /1), s. 54–55, 74–75, 182–183; 1897 S – *Schlesischer Schulschematismus*, Troppau 1897; 1900 – *Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen in den im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Ländern. Auf Grund der statistischen Aufnahme vom 15. Mai 1900*, Wien 1903 (ÖS, B. 52/2), s. 86–93, 114–117, 264–267; 1900/01–1904/05 – *Statistische Handbuch 3*, 1901, s. 168–185; 4, 1902, s. 328–345; 5, 1903, s. 161–179; 6, 1904, s. 97–115; 7, 1905, s. 256–275; 9, 1908, s. 12–33; 10, 1919, s. 154–201; 1905/06 do 1912/13 – jak tabela II.

Nawet pobieżna analiza tabeli pokazuje, że zawarte w niej dane nie zawsze są zgodne z tymi, które podano wcześniej w tabeli I, a które przecież również oparto o dane urzędowe. Różnica pomiędzy ujętymi w tabeli III danymi dla szkół publicznych publikowanymi przez *Statistische Handbuch* dla końca lipca każdego roku, a tymi z tabeli I wynika zapewne z wahań okresowych i zatrudnianiem czasowym nauczycieli (np. zakończeniem umów pracy).⁵⁴ Widać również różnicę pomiędzy danymi dla szkół publicznych za 1890 i 1900 pochodzącymi ze spisów powszechnych, a tymi, które umieszczano w „*Berichtach*”. Wskazuje to zapewne, że podczas spisów włączano do

* Dane podawane na koniec lipca każdego roku.

⁵² W tym na pełnym etacie 949 mężczyzn i 226 kobiet, czyli 1175 osób. Poza tym do tej kategorii w szkołach publicznych należał 1 nauczyciel i 2 nauczycielki pomocnicze, które uwzględniono w spisie.

⁵³ Uwzględniono tu osoby określone jako „*Aushilfslehrer(inen)*”, razem 39 osób (w szkołach publicznych 23 mężczyzn i 9 kobiet, w prywatnych odpowiednio 2 i 5).

⁵⁴ Sprawozdania KRSz nie określały dokładnie, dla jakiego okresu roku szkolnego podają dane statystyczne.

statystyk wszystkich nauczycieli mieszkających na Śląsku Austriackim, bez względu na podległość instytucjonalną, a więc także z enklaw morawskich.

Precyzja danych dla okresu po 1905/06 jest, jak już zwracano uwagę, pozorna, bowiem dla szkół prywatnych zawarte tu zostały liczby uwzględniające cały personel szkolny, nie tylko nauczycieli przedmiotowych. Faktem jest, iż w placówkach prywatnych rzadko zatrudniano nauczycieli prac ręcznych, a tym bardziej katechetów (religii mógł uczyć w ramach swoich obowiązków duchowny z okolicy), niemniej liczby w tej części tabeli powinny zostać pomniejszone o kilkanaście osób.⁵⁵ Duży problem stwarza zresztą sama kategoria przyporządkowania miejsca pracy nauczycieli szkół prywatnych, dlatego rodzi się wątpliwość, kogo właściwie statystyki w danym roku do tej grupy zaliczały.⁵⁶ Trzeba zaznaczyć, że zgodnie z decyzjami z 70. lat XIX wieku władze oświatowe w Opawie niektóre ze szkół klasztornych dla dziewcząt uznały za realizujące obowiązek szkolny zgodnie z wymogami ustawy z 1869 r., natomiast inne placówki, prowadzone przez te same zgromadzenia zakonne i na takich samych zasadach, zaliczono do szkół prywatnych.⁵⁷ Podobna niejasność dotyczy wielu prywatnych szkół ewangelickich, które przed 1869 r. niczym nie różniły się od pozostałych placówek szkolnych. Pracujący w nich pedagodzy często zabiegali o przekształcenie szkoły w placówkę publiczną i wówczas automatycznie zaliczano ich do kategorii nauczycieli szkół publicznych. Coraz liczniejsze od końca XIX wieku stowarzyszenia oświatowe, najczęściej narodowe, zakładały szkoły z własnym językiem nauczania jako prywatne, by później zabiegać o ich przekształcenie w publiczne. Powodowało to, że sytuacja w zakresie szkół prywatnych była bardzo zmienna, podobnie jak status zatrudnionych w nich osób. Ten obszerny temat zasługuje jednak na osobne opracowanie.⁵⁸

Kolejną kategorią znajdującą odbicie w statystykach jest płeć personelu szkolnego, przy czym pomijamy tu katechetów (bez wyjątku byli to mężczyźni) oraz nauczycielki prac ręcznych (same kobiety).⁵⁹ Bezpośrednio po 1869 r. świeckich nauczycielek było niewiele i pełniły swą służbę głównie w szkołach znajdujących się na terenie Śląska Opawskiego. Sytuacja uległa zmianie właściwie dopiero na przełomie wieków, wówczas obserwujemy znaczny przyrost żeńskich sił nauczycielskich, co obrazuje tabela IV.

⁵⁵ Wg schematyzmu nauczycielskiego z 1897 r. w szkołach prywatnych zatrudniano 16 nauczycielek prac ręcznych oraz 3 katechetów.

⁵⁶ Często wymagało to interwencji Naczelnego Trybunału Administracyjnego w Wiedniu, którego orzecznictwo w tej kwestii omawia L. SCHEDLBAUER, *Handbuch der Reichsgesetze*, t. 2, s. 564–571. Szerzej M. BOGUS, *Nauczyciele szkół ludowych*, s. 136–143.

⁵⁷ Według *Bericht* 1878/79, s. 11, z istniejących 15 szkół klasztornych, 7 uznano za „czysto” prywatne, natomiast 8 za placówki „zastępujące” szkoły, w których uczniowie dopełniają obowiązku szkolnego (*Pflichtschule*). Razem we wszystkich uczyły 83 siostry zakonne. Por. *Bericht* 1881/82, s. 33–34.

⁵⁸ Dla Śląska Cieszyńskiego ostatnio M. BOGUS, *Prywatne szkoły elementarne na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i na początku XX wieku*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 68, 2013, s. 53–74.

⁵⁹ Gdyby wziąć pod uwagę ogół zatrudnionych w szkole według zestawienia z tab. I oraz II, procentowy udział kobiet w nauczaniu w szkołach publicznych wzrósł od 11,5% w roku szkolnym 1877/78, do 24,5% w roku szkolnym 1904/05 i do 24,1% w roku szkolnym 1912/13.

Tabela IV: Liczba nauczycielek w szkołach publicznych i prywatnych Śląska Austriackiego z uwzględnieniem ogólnej liczby nauczycieli przedmiotowych

Rok	Szkoły publiczne			Szkoły prywatne			Razem			
	Nauczycielki	Ogólna liczba nauczycieli	% nauczycielek	Nauczycielki	Ogólna liczba nauczycieli	% nauczycielek	Nauczycielki publ. i prywat.	Ogólna liczba nauczycieli	% nauczycielek	
1869/70	65	617	10,5	13	86	15,1	78	703	11,1	
1870/71a	49	570	8,6	10	84	11,9	59	654	9,0	
1870/71b	49	601	8,2	10	83	12,0	59	684	8,6	
1874/75	70	727	9,6	17	82	20,7	87	809	10,8	
1875/6	71	729	9,7	17	83	20,5	88	812	10,8	
1880 S	49	779	6,3	93	150	62,0	142	929	15,3	
1888 S	49	879	5,6	133	208	63,9	182	1087	16,7	
1890	82	948	8,7	149	272	54,8	231	1220 ⁶⁰	18,9	
1897 S	76	1051	7,2	149	225	66,2	225	1276	17,6	
1900	128	1203	10,6	190	309	61,5	318	1512	21,3	
1905/06	236	1721	13,7	221	293	75,4	457	2014	22,7	
1906/07	243	1792	13,6	233	323	72,1	476	2115	22,5	
1907/08	232	1849	12,5	226	331	68,3	458	2180	21,0	
1908/09	260	1963	13,2	245	361	67,9	505	2324	21,7	
1909/10	272	2039	13,3	250	404	61,9	522	2443	21,4	
1910/11	275	2116	13,0	279	431	64,7	554	2547	21,8	
1911/12	301	2212	13,6	269	444	60,6	570	2656	21,5	
1912/13	307	2277	13,5	275	430	64,0	582	2707	21,5	

Źródła do tabeli: jak w tabeli III.

Jak wynika z danych zestawionych w tabeli, liczba nauczycielek stopniowo wzrastała także w szkołach publicznych, dochodząc do 307 nauczycielek w 1912 r., co w skali całej społeczności stanowiło jednak zaledwie kilkanaście procent. Mimo głębokich przemian społecznych zachodzących na przełomie XIX i XX wieku kobietom wciąż niełatwo było zdobyć posadę stałej nauczycielki.⁶¹ W szkołach prywatnych początkowo zakonnice stanowiły główny człon personelu placówek, później i tutaj stopniowo rosła liczba kobiet świeckich. W pierwszej dekadzie XX w., procentowy udział personelu żeńskiego w ogólnej liczbie nauczycieli szkół prywatnych wahał się od 60 do ponad 75%. Ostatecznie ustabilizował się na poziomie ok. 60–65%.

Przed wybuchem Wielkiej Wojny we wszystkich placówkach oświatowych Śląska Austriackiego pracowało ponad 21% nauczycielek przedmiotowych.

4. Nauczyciele szkół publicznych i prywatnych według wyznania

Wyznanie było w omawianym okresie jednym z najważniejszych czynników budowania tożsamości każdej osoby, a zatem także nauczycieli. Rola religii w życiu społecznym oraz w instytucjach oświatowych wciąż była ogromna. Stałych danych na ten temat jednak nie publikowano. Przed 1869 r. nie było to zresztą potrzebne, skoro szkoły były wyznaniowe i zatrudniano w nich wyłącznie nauczycieli danej konfesji. I tak dla okresu wcześniejszego np. dla 1865 r., wystarczy przyjąć, iż wszystkie osoby zatrudnione w szkołach katolickich były wyznania rzymsko-katolickiego, w szkołach ewangelickich protestantami, a w szkole żydowskiej w Osobłódze uczył nauczyciel wyznania mojżeszowego. Bez katechetów i nauczycielek prac ręcznych mamy zatem w gro-

⁶⁰ W tym 1175 osób zatrudnionych na pełnym etacie (949 m + 226 k).

⁶¹ O czym Marzena BOGUS – Janusz SPYRA, *Szkoła zamiast klasztoru. Kobięca droga do samostanowienia w zawodzie nauczycielki w XIX i w I poł. XX w. na przykładzie Śląska Cieszyńskiego*, *Historická demografie* 34, 2010, s. 45–60.

nie nauczycieli 547 katolików (mężczyzn 512 oraz 35 kobiet), 79 ewangelików (sami mężczyźni) oraz 1 wyznawcę judaizmu. Ogółem z grupy 627 osób katolicy stanowili 87,2%, ewangelicy 12,7%.⁶²

Pierwsze zbiorcze dane dotyczące wyznania społeczności nauczycieli Śląska Austriackiego pochodzą ze spisu z 1890 r., według którego 774 pedagogów było wyznania rzymsko-katolickiego, 2 grecko-katolickiego, 88 ewangelickiego, a 2 osoby mojżeszowego. Zatem w grupie 866 mężczyzn, katolicy stanowili 89,6% nauczycieli, ewangelicy 10,2%. Wśród kobiet sytuacja była jeszcze bardziej jednoznaczna: tylko jedna z nich była wyznania ewangelickiego, pozostałe (81) rzymsko-katolickiego. Ogólnie ze społeczności 948 pedagogów, nauczyciele katolicy to 857 osób (90,4%), ewangelicy 89 (9,4%), wyznania mojżeszowego 2 (0,2%).⁶³ Dane te różnią się od średniej dotyczącej całego państwa austriackiego, bowiem w skali monarchii katolicy stanowili 93,1%, ewangelicy 1,2%, Żydzi 0,9% (oprócz tego odnotowane są osoby prawosławne). Mamy zatem na badanym obszarze znaczny procent nauczycieli wyznania ewangelickiego, co oczywiście wynika z istnienia dużej mniejszości protestanckiej na Śląsku Cieszyńskim.⁶⁴ Sytuacja nie uległa zmianie w czasie kolejnego spisu z 1900 roku. Wśród 1071 mężczyzn większość, bo 947 to katolicy (w tym 1 grecko-katolik); 124 ewangelicy; wśród 125 kobiet tylko jedna była ewangeliczką. Razem wśród 1196 ujętych w statystyce nauczycieli katolików było 89,5%; zauważalny jest procentowy wzrost sił personelu ewangelickiego do 10,5%.⁶⁵ Całkowity brak w tym gronie Żydów, ale w pozostałych krajach monarchii także było ich w szkołach elementarnych niewiele w zależności od lokalnych warunków.⁶⁶

Podobne relacje zachodziły w gronie nauczycieli szkół prywatnych, jednak z braku oficjalnych danych, obliczenia mogą być jedynie pośrednie, oparte o założenie, że szkoły prowadzone przez związki wyznaniowe zatrudniały – przynajmniej w większości – osoby własnej konfesji. Jak pamiętamy zdecydowana większość szkół prywatnych na Śląsku Austriackim to szkoły klasztorne, przeważnie dla dziewcząt, w których uczyły siostry zakonne z różnych katolickich zgromadzeń. Kolejną pod względem liczebności grupę stanowiły szkoły ewangelickie, trzecią, już znacznie mniejszą – żydowskie. W przypadku ostatnich placówek nie ma większego problemu z określeniem wyznania nauczycieli.⁶⁷ Według schematyzmu z 1897 r. w 23 katolickich szkołach klasztornych uczyło 141 sióstr, do czego trzeba dodać 3 boromeuszki pracujące w szkole zakładowej w Karwinie. Ewangelickich placówek było w tym roku już tylko kilkanaście (w tym cztery w Bielsku), i uczyło w nich 45 mężczyzn. Jeśli chodzi

⁶² *Detail-Conscription der Volksschulen*, s. 916–917.

⁶³ *Statistik der allgemeinen Volksschulen und Bürgerschulen, vom 30. April 1890*, Wien 1892 (ÖSt, Bd. 35 /1), s. 61, 81.

⁶⁴ Tamże, s. XLV, tabela porównawcza wg wyznań.

⁶⁵ W statystyce wyznaniowej nie uwzględniono zatrudnionych kilku nauczycieli pomocniczych. Średnia nauczycieli wyznania ewangelickiego w monarchii to 1,4%.

⁶⁶ Na przykład w Krakowie liczba żydowskich nauczycieli szkół elementarnych wzrosła z 2% w 1880 r. do 14% w 1910 r., Zob. Irena HOMOLA, *Nauczycielstwo krakowskie w okresie autonomii (1867–1914)*, in: *Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia*, red. R. Czepulis-Rastenis, Warszawa 1981, s. 116.

⁶⁷ Ze sporadycznymi wyjątkami, jak przypadek Sophie Oborzil, która była katoliczką, a uczyła w szkole żydowskiej w Bielsku.

o szkoły żydowskie, to po różnych przekształceniach w latach 70–80. XIX w.,⁶⁸ w końcu stulecia pozostały już tylko trzy: 2-klasowa we Frydku, 4-klasowa w Opawie (do 1905 r.), oraz 5-klasowa w Bielsku. Razem w 1897 r., uczyło w nich 10 osób wyznania mojżeszowego (w tym 9 mężczyzn).⁶⁹ Generalnie do grupy pedagogów katolickich zaliczyć należy także nauczycieli z czeskiej prywatnej szkoły w Opawie (5m + 2k). Do jakiego wyznania należeli nauczyciele z pozostałych szkół prywatnych nie da się jednoznacznie określić, w 1897 r. była to grupa 18 osób (17m + 1k). Z ogółu społeczności nauczycieli szkół prywatnych, o wyznaniu których możemy sądzić w oparciu o organ prowadzący szkoły, katolicy to 144 siostry zakonne oraz 8 osób świeckich (5m + 3k) czyli 73,4% (wraz z siłami pomocniczymi), ewangelicy (sami mężczyźni) 21,7%, wyznawcy judaizmu 4,8%.

5. Podsumowanie

W artykule starano się podać najważniejsze źródła statystyczne oraz dane dotyczące liczebności nauczycieli pracujących w różnego typu szkołach Śląska Austriackiego. Szczegółowego opracowania wymagają jednak informacje dodatkowe, poszerzone o liczby dotyczące kierownictwa placówek, poziomu wykształcenia (posiadanych kwalifikacji), narodowości, stanu cywilnego, stażu pracy, pobieranych uposażeń itp.

Pomimo znacznej objętości tego artykułu, nie wyczerpano również omówienia wszystkich „zasadzek” statystycznych czyhających na badacza zajmującego się ilościowymi dociekaniem dotyczącymi oświaty. Podkreśliśmy zatem, że pewna dezinformacja wynika po pierwsze z różnicy podawanych liczb ze względu na obszar terytorialny brany pod uwagę (głównie chodzi o dane pochodzące z enklaw morawskich), po drugie jest rezultatem różnicy zaliczania nauczycieli do określonej kategorii szkół (publiczne, prywatne z prawem publiczności, prywatne nie przejęte na etat krajowy). Także sama kategoryzacja grona „pedagogicznego” powoduje rozbieżności liczbowe. Czy bowiem katechetów i nauczycielki prac ręcznych, chociaż nie posiadały odpowiednich kwalifikacji, należy zaszeregować do społeczności nauczycieli przedmiotowych, czy tylko do kadry szkolnej? Czy wobec powyższego pytania, do wspólnoty nauczycielskiej zaliczać również tzw. pomocników?

W rozstrzygnięciach dylematów nie pomagają także nieprecyzyjne wytyczne przyjęte przez osoby zestawiających urzędowe statystyki, sprawozdania i inne materiały źródłowe. Dlatego trudno i w tym podsumowaniu służyć radą, która pomoże zaplanować nad obfitością problemów związanych z badaniem ilościowym zespołu nauczycieli. Zatem należy skrzętnie gromadzić dane z różnych źródeł, ale poddawać je wnikliwym porównaniom, a cały materiał ostrożnie weryfikować zarówno zewnątrznie jak i wewnątrznie, opierając się na precyzyjnych i przemyślanych definicjach i typiza-

⁶⁸ Szczegółowo problem omówił Janusz SPYRA, *Szkolnictwo żydowskie na Śląsku Cieszyńskim i jego rola w procesie asymilacji miejscowej społeczności żydowskiej (przed 1918)*, in: Książka – biblioteka – szkoła, s. 297–301, 307–309.

⁶⁹ Podwójna 5-klasowa żydowska szkoła dla dziewcząt i chłopców w Bielsku rozwijała się znakomicie, toteż ostatecznie w 1902 r. została przejęta na etat krajowy. Przestała być szkołą prywatną, przez co wzrosła liczba nauczycieli wyznania mojżeszowego w szkołach publicznych, ale w skali całego Śląska Austriackiego nie miało to jednak większego znaczenia.

ciach, pozwalających zaliczyć poszczególne osoby do konkretnych kategorii nauczycieli.

Statistické základy výzkumu společenství učitelů lidových škol Rakouského Slezska (1869–1914). Přednosti i limity pramenů
(resumé)

Studie je věnována statistickým výzkumům, jež jsou zaměřeny na učitelův personál činný v různých typech škol Rakouského Slezska v letech 1869–1914. Analyzovány byly informace týkající se početnosti této profesní skupiny, data přitom vycházela ze základních pramenných zdrojů – úředních statistik, zpráv školských rad, materiálů vzniklých z činnosti učitelův spolků a organizací. Komparovány byly počty učitelů, katechetů i učitelek ručních prací. Další analyzovaná data se týkala zpráv o společenství učitelů veřejných i soukromých škol. Představen byl rovněž počet učitelek v jednotlivých kategoriích škol a jejich procentní podíl na celku učitelstva. Pojednány byly také informace týkající se náboženského vyznání učitelů. Kromě výše řečeného došlo i na úvahy nad nástrahami, s nimiž se musí vypořádat badatel při rozboru číselných údajů. Týkají se zejména následujících skutečností: 1. proměnlivého teritoriálního záběru (započítávání, resp. nezapočítávání moravských enkláv); 2. zařazování učitelů do vymezené kategorie škol (veřejné, privátní s právem veřejnosti a soukromé, které nebyly zařazeny do státního systému); 3. kategorizace pedagogického sboru zahrnující vyučující, katechety, učitelky ručních prací a pomocné učitele.

Kvantitativní bádání realizované v rámci společenství učitelů Rakouského Slezska bude třeba dále kontinuovat, neboť stávající výsledky výzkumu generují další otázky, jako např.: početnost skupiny vedoucích pracovníků škol, úroveň vzdělání učitelů (získané kvalifikace), národnost, rodinný stav, délka praxe, výše pobírané mzdy za pedagogickou službu apod.